

Araştırma Makalesi

Lise Öğrencilerinin Madde Kullanmama Davranışlarını Etkileyen Faktörler

Dilek Konuk Şener¹
Düzce Üniversitesi

Dilek Akkuş²
Düzce Üniversitesi

Aysel Karaca³
Düzce Üniversitesi

Şengül Cangür⁴
Düzce Üniversitesi

Öz

Bu araştırma, ergenlerin madde kullanmama davranışlarını etkileyen faktörleri belirlemek amacı ile yapılmıştır. Kesitsel ve ilişkisel tipteki bu çalışma, 2015–2016 öğretim yılında üç lisede öğrenim gören ve madde kullanmayan 983 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Küme örnekleme yöntemi ile tasarlanan çalışma için gönüllü olan öğrencilerin tamamı çalışma kapsamına alınmıştır. Veriler, Kişisel Bilgi Formu, Madde Bağımlılığı Bilgi Anketi ve Bağımlılıktan Korunmada Öz-Yeterlik Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde uygun istatistiksel testlerden yararlanılmıştır. Çalışma kapsamındaki madde kullanmayan bireylerin %43'ünü kız ve %57'sini erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Madde kullanmayan bireylerin madde kullanmama nedenleri ile öz-etkililik ve bağımlılık bilgi düzeyleri cinsiyet, okul türü, sınıf ve yaş grubu açısından incelendiğinde gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılıklar olduğu görülmüştür ($p < .05$). Çalışma sonucunda, öğrencilerin ruhsal ve bedensel sorunlardan ve bağımlı olmaktan korktuğu, dinsel inançlarına ters düştüğü, ailesi onaylamadığı, madde kullanan insanlarla birlikte olmak istemediği, arkadaşları kullanmadığı, pahalı olduğu, ilkelerine aykırı olduğu, enerji, hırs ve kontrol kaybına yol açtığı ve polis tarafından yakalanacağı için madde kullanmadıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Ergen • Hemşirelik • Madde kullanmama nedenleri • Madde bağımlılığı • Öz-etkililik

1 Yetkilendirilmiş yazar: Dilek Konuk Şener, Düzce Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü 81250 Düzce. Eposta: dilekkonuk@duzce.edu.tr

2 Düzce Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, 81250 Düzce. Eposta: dilekakkus@duzce.edu.tr

3 Düzce Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, 81250 Düzce. Eposta: ayselkaraca@duzce.edu.tr

4 Düzce Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim Ana Bilim Dalı, 81250 Düzce. Eposta: sengulcangur@duzce.edu.tr

Atf: Konuk Şener, D., Akkuş, D., Karaca, A. & Cangür, Ş. (2018). Lise öğrencilerinin madde kullanmama davranışlarını etkileyen faktörler. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5, 405–429. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.3.0024>

Madde kullanımı başta ergenler olmak üzere herkesi etkileyebilen ve çeşitli önlemler alınmasına rağmen günden güne daha fazla yayılan ciddi bir toplum sağlığı sorunudur (Albayrak & Balcı, 2014; Koca & Oğuzöncül, 2015). Ergenlik döneminin riskli davranışları arasında yer alan madde kullanımı, dünyadaki bütün toplum ve toplum kesimlerinde karşılaşılan genel bir sorundur (Kann ve ark., 2014; Marschall-Lévesque ve ark., 2014). Bu sorun Türkiye’de son yıllarda özellikle genç nüfusta artmakta ve bu artış, yakın gelecekte Türkiye’nin en önemli sorunlarından birinin madde bağımlılığı olacağını düşündürmektedir (Albayrak & Balcı, 2014).

Ergenlik dönemi, gençlerin riskli davranışları denemeye ve dolayısıyla bunların olumsuz sonuçlarına maruz kalmaya en açık oldukları yaş aralığını kapsamaktadır (Dilbaz, 2013). Bu dönemde, ergende öz-kontrol ve değerlendirme yeteneği bütünüyle gelişmediği için riskli davranışlara yönelim görülebilmektedir (Ghebreyohans ve ark., 2015; Osborn ve ark., 2011). Erken ergenlik döneminde başlanan madde kullanımı da ergenlik dönemi boyunca artarak devam eden düzenli bir seyir izlemektedir. Ergenler önce alkol ve sigara gibi yasal maddeleri denemekte ve daha sonra esrar ve diğer yasa dışı maddeleri kullanmaya yönelmektedirler (Dilbaz, 2013; Ryzin ve ark., 2012). Erken yaşta madde kullanımına başlanması ise ciddi sağlık problemlerine yol açtığı gibi çeşitli sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir (Simons-Morton, 2004).

Ergenlerde madde kullanım nedenlerinin belirlenebilmesi için bireysel ve çevresel risk etmenleri ile koruyucu faktörlerin bilinmesi gerekmektedir (Albayrak & Balcı, 2014). Özellikle madde kullanmama davranışına yönlendiren koruyucu faktörler incelendiğinde, uyumlu ve sakin kişilik özellikleri, iç kontrol mekanizmalarının yeterliliği, sağlık inanç davranışları, yüksek IQ ve benlik saygısı, etkin baş etme becerilerine sahip olma, gelecekle ilgili hedefler belirleme, iyi bir akademik başarı, gencin norm ve toplumsal değerlere bağlı olması gibi amillerin öne çıktığı görülmektedir (Alikaşifoğlu, 2005; Dilbaz, 2013; Hemphill ve ark., 2011). Ergenin ebeveynleriyle olan ilişkisinin kalitesi de madde kullanmama davranışı üzerinde etkilidir (Alikaşifoğlu, 2005). Sıcak ve destekleyici bir ebeveyn-ergen ilişkisi, öğrenmeyi destekleyen ebeveyn tutumu, tutarlı disiplin uygulamaları, madde kullanımı konusunda tutarlı mesajlar ve uygun rol modelleri de koruyucu faktörler arasında yer almaktadır (Alikaşifoğlu, 2005; Dilbaz, 2013). Madde kullanmayan arkadaşlar, geleneksel toplumsal değer yargılarına önem veren arkadaş grupları, sosyal aktivitelere katılım, sağlık ve sosyal destek servislerinin yeterliliği ve madde kullanımına tolerans göstermeyen güvenli yakın çevre de yine koruyucu faktörler içinde gösterilmektedir (Alikaşifoğlu, 2005; Hemphill ve ark., 2011).

Literatür taramasında bazı araştırmaların ergenlerin madde kullanmama davranışlarının nedenlerini odağına aldığı görülmektedir. Söz konusu araştırmaların sonuçları incelendiğinde, sağlığa zararlı olması (Koca & Oğuzöncül, 2015;

Küçükkavruk, 2002; Pirinççi & Erdem, 2004), dinî inancı gereği günah olması (Hemphill ve ark., 2011; Pirinççi & Erdem, 2004; Razali & Kliewer, 2015) ve okul başarısını etkilemesi kaygısı (Razali & Kliewer, 2015) sebebiyle gençlerin madde kullanmadıkları fark edilmektedir.

Madde kullanımı ve bağımlılığı ile etkin bir şekilde mücadele edebilmek multidisipliner bir ekip anlayışı gerektirmektedir (Albayrak & Balcı, 2014). Bu bağlamda amacı toplumdaki bireylerin sağlığını korumak ve geliştirmek, sağlığın bozulduğu durumlarda ise iyileştirmek olan hemşirelere bu ekipte önemli sorumluluklar düşmektedir (Ball ve ark., 2010). Hemşireler topluma en yakın çalışan sağlık personeli oldukları için ergenlerle de sürekli etkileşim içindedirler. Dolayısıyla ergenlerin sosyal ve kültürel geçmişleri ile aileleri ve toplumsal çevreleri hakkında bilgi sahibi olabilmektedirler (Ghebreyohans ve ark., 2015; Mahat ve ark., 2008). Esasen zararlı alışkanlıkların ve madde kullanımının önlenmesi, okul ve iş yeri hemşireliği ile toplum sağlığı merkezleri gibi sağlıklı bireylere hizmet sunulan birimlerde görevli hemşirelerin öncelikli hedefleri içinde olmalıdır. Bu birimlerde, hemşirelerin hizmet verdikleri her bireyi ailesiyle birlikte ele alıp, madde kullanımı bakımından riskli bireyleri tespit ederek problem oluşmadan riski ortadan kaldırmaya dönük girişimlerde bulunmaları mümkündür (Asi-Karakaş & Ersöğütçü, 2016). Madde bağımlılığı olduğu fark edilen ergenler için de tedavi ve rehabilitasyon doğrultusunda planlamalar yaparak, gerektiğinde ailelerini ilgili sağlık kurumlarına yönlendirebilirler. Bahse konu yararlar çerçevesinde ergenlerin madde kullanma davranışlarının belirlenmesinin önleme ve tedavi sürecinde hemşirelere yol gösterici olacağı kuşkusuzdur.

Türkiye'ye ait literatür incelendiğinde, madde kullanımına ilişkin çalışmaların ağırlıklı riskli grupları ve madde kullanım sıklığını tespit etmeye odaklandığı dikkati çekmektedir. Bununla birlikte ergenlerin madde kullanma davranışlarına yönelik bir çalışmaya henüz rastlanamamıştır. Koşulların ve kültürel yapıların ülkeden ülkeye farklılaştığı göz önüne alındığında, madde bağımlılığı ile etkili mücadele stratejilerinin oluşturulmasında konuyla ilgili olarak Türkiye'ye özgü bulguları ortaya koyan her araştırmanın ne denli önem taşıdığı açıkça görülecektir. Nitekim ülkemizde ergenlerin madde kullanma davranışlarını etkileyen faktörleri belirlemek amacı ile yapılan bu araştırma da aynı gereklilikler dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir.

Yöntem

Araştırmanın Tipi

Araştırma kesitsel ve ilişkisel türde tasarlanmıştır (Emiroğlu, 2002).

Araştırmanın Yeri ve Zamanı

Araştırma kapsamına, Düzce il merkezinde bulunan Anadolu lisesi, kız meslek lisesi ve endüstri meslek lisesinde öğrenim gören öğrenciler alınmıştır. Veriler, araştırmacılar tarafından 9 Şubat-1 Mayıs 2016 tarihleri arasında 9, 10, 11 ve 12. sınıf öğrencilerinden toplanmıştır.

Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini, Düzce il merkezinde 2015-2016 öğretim yılında öğrenim gören lise öğrencileri oluşturmuştur. Düzce’de 18 devlet lisesi ve 9 özel lise bulunmakta ve bu liselerde 9517 kız ve 10.292 erkek olmak üzere toplam 19.809 öğrenci öğrenim görmektedir. Örneklem seçiminde oransız küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İlde her bir okul tipinden iki tane olup, öğrenci sayısı daha fazla olan ve öğrenci profili açısından daha heterojen yapıdaki okullar tercih edilmiştir. Her okul tipini temsil etmesi amacı ile çalışmaya Anadolu lisesi, endüstri meslek lisesi ve kız meslek lisesinin 9, 10, 11 ve 12. sınıfları dâhil edilmiştir. “Bağımlılığı Önlemede Akran Eğitim Modeli” projesinin kapsamında gönüllü olan öğrenciler çalışma kapsamına alınmıştır. Madde kullanmayan, araştırmaya katılmayı kabul eden ve çalışma verilerinin toplanmasında ilgili formları eksiksiz dolduran 983 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri, *Kişisel Bilgi Formu*, *Madde Bağımlılığı Bilgi Anketi* ve *Bağımlılıktan Korunmada Öz-Yeterlik Ölçeği* kullanılarak toplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu. Bu formda araştırmaya katılan ergen birey ve ailesinin demografik bilgileri ile gençlerin madde kullanmamasında etkili olabileceği düşünülen faktörleri (yaş, cinsiyet, okul, bölüm, sınıf, sağlık sorunu varlığı, madde deneme veya kullanma durumları, arkadaşlarının madde kullanıp kullanmadığı ve kullanmama nedenleri) içeren 12 soru bulunmaktadır.

Madde Bağımlılığı Bilgi Anketi. Temel düzeyde bağımlılık bilgi düzeyini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından ilgili literatürden (Bulduk & Erdoğan, 2012; Ergene ve ark., 2005; Y-PEER, 2004) yararlanılarak geliştirilen anket 20 sorudan oluşmaktadır. Anketin toplam puanı 0–20 arasında olup, puan ortalamasının artması bilgi düzeyinin yeterliğine işaret etmektedir.

Ergenler İçin Madde Bağımlılığında Korunma Öz-Yeterlik Ölçeği. Eker ve arkadaşları (2012) tarafından geliştirilen ölçeğin toplam iç tutarlık katsayısı (Cronbach’s) .81’dir. Alt boyutların iç tutarlık katsayıları .45 ile .87 arasında değişmiştir. Madde sayısı 24 ve 5’li Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 23, en yüksek puan ise 120’dir. Ölçekten alınan puanın artması öğrencinin

madde bağımlılığında korunma konusunda yeterli olduğunu göstermektedir. Ölçek 4 alt boyuttan oluşmuştur: 1. boyut; uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma, 2. boyut; baskı altında iken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma, 3. boyut; uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama ve 4. boyut; uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olmayı içermektedir.

Verilerin Toplanması

Çalışmanın verileri, aynı okullarda yürütülen “Akran Eğitimi Projesi” çerçevesinde elde edilmiştir. Akran eğitimciler tarafından madde kullanmayan 9, 10, 11 ve 12. sınıf öğrencilerine ders saati içerisinde anket soruları dağıtılarak, verilere ulaşılmıştır. Anketi dolduran öğrencilerden anketlere isimlerini kaydetmemeleri, sadece rumuz yazmaları istenmiştir. Verilerin toplanması yaklaşık olarak 15-20 dk. sürmüştür.

Araştırmanın Etik Yönü

Bu araştırma için Düzce Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan etik kurul izni (Karar No: 2015/23), araştırmanın uygulaması için Millî Eğitim Müdürlüğü ve okul müdürlüklerinden gerekli resmî izinler ve öğrenci aileleri ile öğrencilerden yazılı onam alınmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmadaki değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri hesaplanmıştır. Nicel değişkenlerin normallik ve varyans homojenliği varsayım kontrolleri sırasıyla Kolmogorov-Smirnov ve Levene testleriyle incelenmiştir. Sosyodemografik özelliklere göre oluşturulan grupların nicel değişkenler (bağımlılık bilgi puanı, öz-etkililik toplam ve alt ölçek puanları) açısından karşılaştırmalarında Kruskal-Wallis (post hoc Dunn testi) ve Mann-Whitney U testleri tercih edilmiştir. Madde kullanma nedenlerine ait oranların karşılaştırmasında Chi-square (post hoc Bonferroni adjusted method) ve Binomial testlerden yararlanılmıştır. İstatistiksel değerlendirmeler için IBM SPSS 22 programı kullanılmış ve ($p < .05$) istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

Bulgular

Çalışmaya katılan madde kullanmayan bireylerin %43’ü kız ve %57’si erkektir. Bu bireylerin %34’ü kız meslek lisesine, %27’si endüstri meslek lisesine ve %39’u Anadolu lisesine gitmektedir. Katılımcıların %29’u 9. sınıfa, %28’i 10. sınıfa ve geri kalanı (%43) ise 11. sınıfa devam etmektedir.

Madde kullanmayan bireylerin madde kullanma nedenleri ile öz-etkililik ve bağımlılık bilgi düzeyleri cinsiyet, okul türü, sınıf ve yaş grubu açısından incelenmektedir. Cinsiyete göre madde kullanma nedenleri, bağımlılık bilgi

puanı ve öz-etkililik ölçek puanlarının tanımlayıcı istatistikleri Tablo 1 ve Tablo 2’de sırasıyla verilmiştir.

Ruhsal sorunlardan korktuğu ($p = .001$), bedensel rahatsızlık yaratacağı ($p = .003$), bağımlı olmaktan korktuğu ($p = .001$), dinsel inançlarına ters düştüğü ($p = .001$), ailesi onaylamadığı, ($p = .031$), madde kullanan insanlarla birlikte olmak istemediği ($p = .001$), arkadaşları kullanmadığı ($p = .001$), pahalı olduğu ($p = .003$) ve ilkelerine aykırı olduğu ($p < .001$) için madde kullanmayan erkeklerin oranları, kızların oranlarından anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Sadece “polis tarafından yakalanacağı” için madde kullanmayan kızların oranı, erkeklerin oranından anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p = .001$, Tablo 1).

Tablo 1
Öğrencilerin Madde Kullanmama Nedenlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı ($n = 983$)

	Cinsiyet ^a					
	Kız		Erkek		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Ruhsal sorunlardan korktuğu	98	39,7	149 ^e	60,3	247	0,25
Bedensel rahatsızlık yaratacağı	48	36,6	83 ^e	63,4	131	0,13
Polis tarafından yakalanacağı	39*	73,6	14	26,4	53	0,05
Bağımlı olmaktan korktuğu	150	41,4	212 ^e	58,6	362	0,37
Dinsel inançlarına ters düştüğü	129	40,6	189 ^e	59,4	318	0,32
Enerji ve hırs kaybına yol açtığı	53	58,9	37	41,1	90	0,09
Kendi kontrolünü kaybetmemek	71	42,3	97	57,7	168	0,17
Eğlenceli olmaması	44	44,4	55	55,6	99	0,10
Ailesinin onaylamaması	94	42,5	127 ^e	57,5	221	0,22
Arkadaşının onaylamaması	36	53,7	31	46,3	67	0,07
Madde kullananlarla olmak istememesi	65	40,4	96 ^e	59,6	161	0,16
Arkadaşlarının kullanmaması	22	30,1	51 ^e	69,9	73	0,07
Pahalı olması	17	29,8	40 ^e	70,2	57	0,06
Bulamaması	8	34,8	15	65,2	23	0,02
İlkelerine aykırı olması	108	34,1	209 ^e	65,9	317	0,32
Diğer nedenler	34	54,8	28	45,2	62	0,06

j: Binomial test, ϵ : $p < .05$ ve yüzde değeri anlamlı düzeyde daha yüksek.

Bağımlılık bilgi puanı, öz-etkililik ölçeğinin toplam puanı ve öz-etkililik ölçeğinin “maddelerden uzak durma”, “baskı altında iken maddelerden uzak durma” alt ölçek puanlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklı oldukları bulunmuştur ($p < .05$, Tablo 2). Ancak öz-etkililik ölçeğinin “yardım arama” ve “arkadaşına destek olma” alt ölçek puanları açısından cinsiyete göre anlamlı düzeyde bir farklılık saptanmamıştır ($p > .05$, Tablo 2).

Erkeklerin bağımlılık bilgi puanı, öz-etkililik toplam puanı ve öz-etkililik ölçeğinin “maddelerden uzak durma” alt ölçek puanı, kızların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir (her biri için $p < .001$). Ancak erkeklerin öz-etkililik ölçeğinin “baskı altında iken maddelerden uzak durma” alt ölçek puanı, kızların puanlarından anlamlı düzeyde daha düşüktür ($p < .001$).

Tablo 2

Öğrencilerin Bağımlılık Bilgi Düzeyleri ile Öz-Etkililik Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

	Cinsiyet ^a									
	Kız					Erkek				
	Ort	SS	Medyan	Min	Maks	Ort	SS	Medyan	Min	Maks
Bağımlılık bilgi puanı	10.46	3.68	11	0	19	11.49	3.17	12 [€]	2	20
Öz-etkililik toplam puanı	90.24	15.56	92	29	115	92.90	12.72	94 [€]	23	115
Maddelerden uzak durma	49.75	9.90	53	12	60	53.55	7.75	56 [€]	12	60
Baskı altında maddelerden uzak durma	12.98	5.90	13 [€]	4	20	11.07	6.25	10	4	20
Yardım arama	14.90	4.49	15	4	20	15.57	3.97	17	4	20
Arkadaşına destek olma	12.60	2.56	13	3	15	12.71	2.28	13	3	15

j: Mann-Whitney U testi, €: $p < .05$ ve ortanca değer anlamlı düzeyde daha yüksek, Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma, Min: Minimum, Maks: Maksimum.

Okul türüne göre madde kullanmama nedenleri, bağımlılık bilgi puanı ve öz-etkililik ölçek puanının tanımlayıcı istatistikleri ve karşılaştırma sonuçları Tablo 3 ve Tablo 4'te sırasıyla verilmiştir.

Ruhsal sorunlardan korktuğu ($p = .003$), bedensel rahatsızlık oluşturabileceği ($p = .006$), polis tarafından yakalanacağı ($p < .001$), bağımlılık yaratacağı ($p < .001$), dinsel inançlarına ters düştüğü ($p = .001$), enerji ve hırs kaybına yol açtığı ($p < .001$), kendi kontrolünü kaybetmek istemediği ($p < .001$), ailesi onaylamadığı, ($p < .001$), madde kullanıcılarıyla birlikte olmak istemediği ($p = .001$), arkadaşları kullanmadığı ($p = .001$), maddenin pahalı olması ($p < .001$), ilkelerine aykırı olduğu ($p < .001$) ve diğer nedenlerden dolayı ($p = .007$) madde kullanmayan bireylerin oranları, okul türlerine göre anlamlı *düzeyde farklı bulunmuştur* (Tablo 3).

Bedensel rahatsızlık oluşturabileceği (%46,6), arkadaşları kullanmadığı (%52,1) ve maddenin pahalı olması (%61,4) nedeniyle madde kullanmaktan kaçınan öğrencilerin çoğu kız meslek lisesinde öğrenim görürken bağımlı olmaktan korktuğu (%47), enerji ve hırs kaybına yol açtığı (%50), kendi kontrolünü kaybetmek istemediği (%48,8), ailesi onaylamadığı (%45,7), madde kullanıcılarıyla birlikte olmak istemediği (%47,2), ilkelerine ters düştüğü (%45,1) ve diğer nedenlerden (%67,7) dolayı madde kullanmaktan kaçınan öğrencilerin çoğu Anadolu lisesinde öğrenim görmektedir. Ruhsal sorunlardan korktuğu, dinsel inançlarına ters düştüğü, ilkelerine aykırı olduğu için madde kullanmaktan kaçınan öğrencilerin çoğu kız meslek lisesi (sırasıyla %38,9, %38,7, %41,3) ve Anadolu lisesine (sırasıyla %38,1, %37,7, %45,1) giderken polis tarafından yakalanacağı korkusuyla madde kullanmaktan kaçınan bireylerin çoğu (%60,4) endüstri meslek lisesine gitmektedir (Tablo 3).

Tablo 3

Öğrencilerin Madde Kullanmama Nedenlerinin Okul Türüne Göre Dağılımı (n=983)

	Okul türü [¶]							
	Kız meslek		Endüstri meslek		Düzce Anadolu		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Ruhsal sorunlardan korktuğu ^{*&}	96	38,9	57	23,1	94	38,1	247	0,25
Bedensel rahatsızlık yaratacağı ^{*S}	61	46,6	35	26,7	35	26,7	131	0,13
Polis tarafından yakalanacağı ^{*&}	1	1,9	32	60,4	20	37,7	53	0,05
Bağımlı olmaktan korktuğu ^{&S}	100	27,6	92	25,4	170	47,0	362	0,37
Dinsel inançlarına ters düştüğü ^{*&}	123	38,7	75	23,6	120	37,7	318	0,32
Enerji ve hirs kaybına yol açtığı ^{*S}	10	11,1	35	38,9	45	50,0	90	0,09
Kendi kontrolünü kaybetmemek ^{&S}	48	28,6	38	22,6	82	48,8	168	0,17
Eğlenceli olmaması	40	40,4	31	31,3	28	28,3	99	0,10
Ailesinin onaylamaması ^{&S}	63	28,5	57	25,8	101	45,7	221	0,22
Arkadaşının onaylamaması	21	31,3	25	37,3	21	31,3	67	0,07
Madde kullananlarla olmak istememesi ^{&S}	47	29,2	38	23,6	76	47,2	161	0,16
Arkadaşlarının kullanmaması ^S	38	52,1	22	30,1	13	17,8	73	0,07
Pahalı olması ^{*S}	35	61,4	14	24,6	8	14,0	57	0,06
Bulamaması	8	34,8	6	26,1	9	39,1	23	0,02
İlkelerine aykırı olması ^{*&}	131	41,3	43	13,6	143	45,1	317	0,32
Diğer nedenler ^{&}	0	0,0	20	32,3	42	67,7	62	0,06

j: Chi-square testi (post hoc Bonferroni adjusted method), *: kız meslek lisesi-endüstri meslek lisesi için $p < .05$, &: endüstri meslek lisesi- Anadolu lisesi için $p < .05$, S: kız meslek lisesi- Anadolu lisesi için $p < .05$.

Bağımlılık bilgi puanı, öz-etkililik ölçeğinin toplam puanı ve öz-etkililik ölçeğinin “maddelerden uzak durma”, “baskı altında iken maddelerden uzak durma” ve “yardım arama” alt ölçek puanlarının okul türüne göre anlamlı düzeyde farklı oldukları bulunmuştur ($p < .001$, Tablo 4). Ancak okul türüne göre öz-etkililik ölçeğinin “arkadaşına destek olma” alt ölçek puanı açısından anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p > .05$, Tablo 4).

Kız meslek lisesi ile Anadolu lisesinde ölçülen bağımlılık bilgi puanı, öz-etkililik ölçeğinin toplam puanı ve öz-etkililik ölçeğinin “maddelerden uzak durma” ve “yardım arama” alt ölçek puanlarının endüstri meslek lisesinde ölçülen değerlerden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur (her biri için $p < .001$). Bununla birlikte kız meslek lisesi ile Anadolu lisesinde ölçülen öz-etkililik ölçeğinin “baskı altında iken maddelerden uzak durma” alt ölçek puanının endüstri meslek lisesinde ölçülen değerden anlamlı düzeyde daha düşük olduğu saptanmıştır ($p < .001$). Kız meslek lisesinde ölçülen öz-etkililik ölçek toplam puanı ve öz-etkililik ölçeğinin “maddelerden uzak durma” ($p < .001$) ve “baskı altında iken maddelerden uzak durma” ($p = .001$) alt ölçek puanlarının Anadolu lisesinde ölçülen değerlerden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Öğrenim görülen sınıfa göre madde kullanmama nedenleri, bağımlılık bilgi puanı ve öz-etkililik ölçek puanının tanımlayıcı istatistikleri ve karşılaştırma sonuçları Tablo 5 ve Tablo 6’da sırasıyla verilmiştir.

Tablo 4

Öğrencilerin Bağımlılık Bilgi Düzeyleri ile Öz-Etkililik Puanlarının Okul Türüne Göre Karşılaştırılması

	Okul türü ^a														
	Kız Meslek Lisesi					Endüstri Meslek Lisesi					Düzce Anadolu Lisesi				
	Ort	SS	Med- yan	Min	Maks	Ort	SS	Med- yan	Min	Maks	Ort	SS	Med- yan	Min	Maks
Bağımlılık bilgi puanı ^{*,#}	11.92	3.10	12.00	2	20	9.51	3.84	10.00	0	19	11.37	3.05	12.00	0	18
Öz-etkililik toplam puanı ^{*,#}	95.17	12.07	96.00	34	115	88.46	17.40	91.00	29	115	91.07	12.34	92.00	23	115
Maddelerden uzak durma ^{*,#}	54.83	7.00	57.00	14	60	47.10	10.56	49.00	12	60	52.75	7.77	56.00	12	60
Baskı altında maddelerden uzak durma ^{*,#}	11.65	6.40	12.00	4	20	14.83	4.95	16.00	4	20	10.03	5.97	8.00	4	20
Yardım arama ^{*,#}	16.04	3.59	17.00	4	20	14.05	4.46	14.00	4	20	15.48	4.36	16.00	4	20
Arkadaşına destek olma ^{*,#}	12.65	2.18	13.00	4	15	12.48	2.57	13.00	3	15	12.81	2.46	13.00	3	15

j: Kruskal-Wallis testi (post hoc Dunn testi), *: kız meslek lisesi-endüstri meslek lisesi için $p < .001$; #: endüstri meslek lisesi- Anadolu lisesi için $p < .001$, \$: kız meslek lisesi- Anadolu lisesi için $p < .001$, £: kız meslek lisesi- Anadolu lisesi için $p = .001$, Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma, Min: Minimum, Maks: Maksimum.

Bağımlılık yaptığı ($p = .001$), bulamayacağını düşündüğü ($p = .009$) ve ilkelerine ters düştüğü ($p = .006$) için madde kullanmayan bireylerin oranı öğrenim görülen sınıfa göre anlamlı düzeyde farklı ($p < .05$) iken diğer madde kullanma nedenleri açısından sınıflar arasında anlamlı düzeyde bir fark söz konusu değildir ($p > .05$, Tablo 5).

Tablo 5

Öğrencilerin Madde Kullanma Nedenlerinin Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı ($n = 983$)

	Sınıf ^a							
	9. sınıf		10. sınıf		11. sınıf		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Ruhsal sorunlardan korktuğu	91	36,8	76	30,8	80	32,4	247	0,25
Bedensel rahatsızlık yaratacağı	40	30,5	37	28,2	54	41,2	131	0,13
Polis tarafından yakalanacağı	13	24,5	14	26,4	26	49,1	53	0,05
Bağımlı olmaktan korktuğu ^{&}	118	32,6	93	25,7	151	41,7	362	0,37
Dinsel inançlarına ters düştüğü	117	36,8	92	28,9	109	34,3	318	0,32
Enerji ve hırs kaybına yol açtığı	31	34,4	26	28,9	33	36,7	90	0,09
Kendi kontrolünü kaybetmemek	61	36,3	47	28,0	60	35,7	168	0,17
Eğlenceli olmaması	34	34,3	31	31,3	34	34,3	99	0,10
Ailesinin onaylamaması	80	36,2	61	27,6	80	36,2	221	0,22
Arkadaşının onaylamaması	23	34,3	29	43,3	15	22,4	67	0,07
Madde kullananlarla olmak istememesi	49	30,4	50	31,1	62	38,5	161	0,16
Arkadaşlarının kullanmaması	17	23,3	28	38,4	28	38,4	73	0,07
Pahalı olması	24	42,1	21	36,8	12	21,1	57	0,06
Bulamaması [£]	14	60,9	7	30,4	2	8,7	23	0,02
İlkelerine aykırılığı [£]	97	30,6	88	27,8	132	41,6	317	0,32
Diğer nedenler	21	33,9	13	21,0	28	45,2	62	0,06

j: Chi-square (post hoc Bonferroni adjusted method), &:10-11. sınıflar için $p < .001$, £: 10-11. sınıflar için $p = .012$, \$9-11. sınıflar için $p = .012$.

Bağımlılık yaptığı (%41,7) ve ilkelerine ters düştüğü (%41,6) için madde kullanmayan bireylerden 11. sınıfa devam edenlerin oranı, 10. sınıfa devam edenlerin oranından

(%25,7, %27,8) anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p < .001$, $p = .012$). Bulamayacağı için madde kullanmayan bireylerden 11. sınıfa devam edenlerin oranı (%8,7), 9. sınıfa devam edenlerin oranından (%60,9) anlamlı düzeyde daha düşüktür ($p = .012$).

Bağımlılık bilgi puanı ve öz-etkililik ölçeğinin “baskı altında iken maddelerden uzak durma” alt ölçek puanının öğrenim görülen sınıflara göre anlamlı düzeyde farklı oldukları bulunmuştur ($p < .05$, Tablo 6). Ancak sınıflara göre öz-etkililik ölçeği toplam puanı ve öz-etkililik ölçeğinin “maddelerden uzak durma”, “yardım arama”, “arkadaşına destek olma” alt ölçek puanları açısından anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p > .05$, Tablo 6).

9. sınıf için ölçülen bağımlılık bilgi puanı, 10 ve 11. sınıf için ölçülen değerlerden anlamlı düzeyde daha yüksektir (her biri için $p < .001$). Ayrıca 9. sınıf için ölçülen öz-etkililik ölçeğinin “baskı altında iken maddelerden uzak durma” alt ölçek puanının, 10. sınıf için ölçülen değerden anlamlı düzeyde daha düşük olduğu bulunmuştur ($p = .003$).

Tablo 6

Öğrencilerin Bağımlılık Bilgi Düzeyleri ile Öz-Etkililik Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Karşılaştırılması

	Sınıf ^a														
	9. Sınıf					10. Sınıf					11. Sınıf				
	Ort	SS	Med-yan	Min	Maks	Ort	SS	Med-yan	Min	Maks	Ort	SS	Med-yan	Min	Maks
Bağımlılık bilgi puanı *s	11.88	3.25	12.00	1	18	10.73	3.52	11.00	0	20	10.68	3.42	11.00	0	18
Öz-etkililik toplam puanı	91.96	13.33	94.00	23	115	91.33	14.96	93.00	38	115	91.89	13.99	93.00	29	115
Maddelerden uzak durma	52.74	8.42	56.00	12	60	50.76	9.44	55.00	19	60	52.10	8.89	55.00	12	60
Baskı altında maddelerden uzak durma ^k	10.98	6.13	10.00	4	20	12.70	5.95	12.00	4	20	12.00	6.28	12.00	4	20
Yardım arama	15.52	4.02	17.00	4	20	15.16	4.31	16.00	4	20	15.19	4.28	16.00	4	20
Arkadaşına destek olma	12.72	2.37	13.00	3	15	12.70	2.23	13.00	5	15	12.60	2.53	13.00	3	15

j: Kruskal-Wallis testi (post hoc Dunn testi), *: 9-10. sınıflar için $p < .001$, &: 9-10. sınıflar için $p = .003$, \$: 9-11. sınıflar için $p < .001$, Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma, Min: Minimum, Maks: Maksimum.

Yaş gruplarına göre madde kullanmama nedenleri, bağımlılık bilgi puanı ve öz-etkililik ölçek puanının tanımlayıcı istatistikleri ve karşılaştırma sonuçları Tablo 7 ve Tablo 8’de sırasıyla verilmiştir.

Ruhsal sorunlardan korktuğu ($p < .001$), bağımlı olmaktan korktuğu ($p = .040$), dinsel inançlarına ters düştiği ($p < .001$), kendi kontrolünü kaybedeceği ($p = .017$), ailesi onaylamadığı, ($p = .001$), arkadaşları onaylamadığı, ($p = .003$), pahalı olduğu ($p < .001$), bulamayacağını düşündüğü ($p = .011$) ve ilkelerine aykırı olduğu ($p < .033$) için madde kullanmayan 14-16 yaş grubundaki bireylerin oranları, 17-19 yaş grubundaki bireylerin oranlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p < .05$, Tablo 7). Ancak diğer madde kullanmama nedenleri bakımından yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p > .05$, Tablo 7).

Tablo 7

Öğrencilerin Madde Kullanma Nedenlerinin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (n=983)

	Yaş grubu ^a					
	14-16		17-19		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Ruhsal sorunlardan korktuğu	157 ^ε	63,6	90	36,4	247	0,25
Bedensel rahatsızlık yaratacağı	71	54,2	60	45,8	131	0,13
Polis tarafından yakalanacağı	21	39,6	32	60,4	53	0,05
Bağımlı olmaktan korktuğu	201 ^ε	55,5	161	44,5	362	0,37
Dinsel inançlarına ters düştüğü	194 ^ε	61,0	124	39,0	318	0,32
Enerji ve hırs kaybına yol açtığı	47	52,2	43	47,8	90	0,09
Kendi kontrolünü kaybetmemek	100 ^ε	59,5	68	40,5	168	0,17
Eğlenceli olmaması	54	54,5	45	45,5	99	0,10
Ailesinin onaylamaması	135 ^ε	61,1	86	38,9	221	0,22
Arkadaşının onaylamaması	46 ^ε	68,7	21	31,3	67	0,07
Madde kullananlarla olmak istememesi	89	55,3	72	44,7	161	0,16
Arkadaşlarının kullanmaması	38	52,1	35	47,9	73	0,07
Pahalı olması	42 ^ε	73,7	15	26,3	57	0,06
Bulamaması	18 ^ε	78,3	5	21,7	23	0,02
İlkelerine aykırı olması	178 ^ε	56,2	139	43,8	317	0,32
Diğer nedenler	29	46,8	33	53,2	62	0,06

j: Binomial test, ε: $p < .05$ ve yüzde değeri anlamlı düzeyde daha yüksek.

Bağımlılık bilgi puanı ve öz-etkililik ölçeğinin “baskı altında iken maddelerden uzak durma” alt ölçek puanının yaş gruplarına göre anlamlı düzeyde farklı oldukları bulunmuştur ($p < .05$, Tablo 8). Ancak yaş gruplarına göre öz-etkililik ölçeği toplam puanı ve öz-etkililik ölçeğinin “maddelerden uzak durma”, “yardım arama”, “arkadaşına destek olma” alt ölçek puanları açısından anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($p > .05$, Tablo 8).

Madde bağımlısı olmayan 14-16 yaş grubundaki bireylerin bağımlılık bilgi puanı, 17-19 yaş grubunun puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p < .001$, Tablo 8). Madde bağımlısı olmayan 14-16 yaş grubundaki bireylerin “baskı altında iken maddelerden uzak durma” öz-etkililik alt ölçek puanı, 17-19 yaş grubunun puanlarından anlamlı düzeyde daha düşüktür ($p = .006$, Tablo 8).

Tablo 8

Öğrencilerin Bağımlılık Bilgi Düzeyleri ile Öz-Etkililik Puanlarının Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırılması

	Yaş grubu ^a									
	14-16					17-19				
	Ort	SS	Med-yan	Min	Maks	Ort	SS	Med-yan	Min	Maks
Bağımlılık bilgi puanı	11.52	3.34	12.00 ^ε	0	20	10.50	3.47	11.00	0	18
Öz-etkililik toplam puanı	91.74	13.48	93.00	34	115	91.76	14.73	94.00 ^ε	23	115
Maddelerden uzak durma	52.20	8.57	56.00	14	60	51.58	9.35	55.00	12	60
Baskı altında maddelerden uzak durma	11.41	6.10	11.00	4	20	12.45	6.21	12.00 ^ε	4	20
Yardım arama	15.48	4.12	16.00	4	20	15.05	4.31	16.00	4	20
Arkadaşına destek olma	12.65	2.36	13.00	3	15	12.69	2.46	13.00	3	15

j: Mann-Whitney U testi, ε: $p < .05$ ve ortanca değer anlamlı düzeyde daha yüksek, Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma, Min: Minimum, Maks: Maksimum.

Tartışma

Bu çalışma, ergenlerin madde kullanmama davranışları ile ilişkili olabilecek faktörleri belirlemek amacı ile yapılmıştır. Çalışmada erkek öğrencilerin, özellikle ruhsal ve bedensel sorunlardan ve bağımlı olmaktan korktuğu, dinsel inançlarına ters düştüğü, ailesi onaylamadığı, madde kullanan insanlarla birlikte olmak istemediği, arkadaşları kullanmadığı, pahalı olduğu ve ilkelerine aykırı olduğu için madde kullanmadıkları belirlenmiştir. Kız öğrencilerde ise diğer faktörlere nazaran yalnız polis tarafından yakalanma korkusu ile madde kullanmama durumunun öne çıktığı görülmüştür (Tablo 1). Ayrıca erkeklerin bağımlılık konusundaki bilgi düzeyleri ile öz-etkililik seviyelerinin kızlardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Tablo 2).

Çalışmadan elde edilen bulgular, konuyla ilgili yapılan diğer araştırmaların sonuçlarıyla da benzerlik göstermektedir. [Koca ve Oğuzöncül'un \(2015\)](#) üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada, araştırma kapsamına alınan sigara içmeyen öğrencilerden %83,7'si ve alkol kullanmayan öğrencilerden %63,2'si sağlığa zararlı olduğu için sigara ve alkolden uzak durduğunu belirtmiştir. [Pirinççi ve Erdem'in \(2004\)](#) yaptığı çalışmada da dinî inanç gereği günah olması ve sağlığa zararlı olması faktörlerinin bireyi alkol kullanmama davranışına yönelttiği belirlenmiştir. Literatür incelendiğinde, dinî inançların ergenlerin riskli davranışları üzerindeki tesirinin olumlu olduğu anlaşılmaktadır ([Chitwood ve ark., 2008](#); [Razali & Kliewer, 2015](#)). Müslüman ülkelerde alkol kullanımının düşük oranlarda seyretmesi, dinen yasaklanan bir davranış olmasının alkol kullanımını azaltmada epey güçlü bir etki yaptığını düşündürmektedir. Ancak bu ülkeler için saptanan verilerin gerçek durumu yansıtmadığı, alkol kullanma oranlarının kayıtlar ve araştırmalar sonucunda bulunan değerlerden daha yüksek olduğunu ileri süren görüşler de mevcuttur ([Pirinççi & Erdem, 2004](#)).

Ergenin madde kullanmama davranışını belirleyen diğer bir faktör sosyoekonomik koşullardan ötürü maddenin pahalı bulunmasıdır. Literatürdeki diğer araştırmalar incelendiğinde, çalışmamızla benzer sonuçların elde edildiği görülmüştür. [Ögel'in \(2005\)](#) yapmış olduğu çalışmada, ortaöğretim çağında gelir düzeyi yüksek olan öğrencilerin ecstasy kullanım riskinin 1.6 kat daha fazla olduğu; özel okullarda okuyan öğrencilerin devlet okulunda okuyanlara göre esrar kullanım riskinin 2.6, uçucu madde kullanım riskinin 1.8, eroin kullanım riskinin 3.2, ecstasy kullanım riskinin 4 ve kokain kullanım riskinin 3.8 kat daha fazla olduğu belirlenmiştir. [Karatay ve Kubilay'ın \(2004\)](#) yaptıkları çalışmada ise, sosyoekonomik düzeyi yüksek olan okulda sigara ve alkol dışındaki bağımlılık yapıcı maddelerin, sosyoekonomik düzeyi düşük olan okula göre sayıca daha fazla kullanıldığı görülmüştür.

Ebeveyn, kardeş ve arkadaşların ergenin madde kullanma ve kullanmama davranışında güçlü belirleyiciler olduğu bilinmektedir ([Alikashifoğlu, 2005](#)). Ergenlerde madde kullanımının en etkin belirleyicisi ise akranlarının madde kullanma

durumudur (Branstetter ve ark., 2011; Marschall-Lévesque ve ark., 2014). Yapılan çalışmalarda yakın arkadaşları içinde madde kullananların olduğu ergenler ile şu an ve gelecekte madde kullanımı arasında çok güçlü bir ilişki ($r=0.43-0.60$) olduğu tespit edilmiştir (Allen ve ark., 2003; Branstetter ve ark., 2011; Marschall-Lévesque ve ark., 2014; Simons-Morton, 2004). Nihayet bu çalışmada da arkadaşlarının madde kullanmamasının, özellikle erkek öğrencileri madde kullanmama davranışına yönlendirmede bir hayli etkili olduğu görülmüştür.

Ergenler ile daha önceki yıllarda yapılan çalışmalar, erkek öğrencilerde madde kullanım oranlarının ve buna bağlı sorunların kızlara göre daha fazla olduğunu göstermekteydi. Ancak son yıllarda yapılan araştırmalar, bu durumun tam tersi bir görüntüyü yansıtmaktadır. Kız ergenlerde madde kullanım oranının hızla arttığı ve hatta erkek ergenlerin kullandıklarına kıyasla daha zararlı olan maddelere yöneldikleri dikkat çekmektedir (Landsverk & Reid, 2013; Mitchell ve ark., 2016; Schinke ve ark., 2008). Schinke ve arkadaşlarının (2008) yaptıkları çalışmada, erkek ergenlere nazaran kız ergenlerin ebeveynleri ve akranları ile olan ilişkilerindeki olumsuz durumların madde kullanım davranışı göstermeleri yönünde daha güçlü bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ergenlik dönemindeki kızların, madde kullanımı için bir risk faktörü olan depresyona karşı, erkeklere kıyasla daha savunmasız oldukları da bilinmektedir (Schinke ve ark., 2008).

Madde kullanımındaki artışa rağmen günümüzde de kadınların erkeklere oranla asayiş ve adalet süreçlerinde görünmekten daha çok kaçındıkları ve dolayısıyla suç teşkil edebilecek durumlara daha az karıştıkları fark edilmektedir (Hodgins ve ark., 2014; Mitchell ve ark., 2016). Birey doğduğu andan itibaren, hatta doğumdan önce bile kız ya da erkek oluşuna göre içine doğduğu kültürün değer ve tutumlarıyla karşılaşmaktadır. Bu da bireyin yetiştirilme sürecini etkilemektedir. Kültürel yapının etkisi ve ahlaki gelişim sürecinde görülen cinsiyet farklılıkları, kızları buna uygun bir role doğru yönlendirmekte ve böylece onları şiddetin yanı sıra başkalarına zarar verecek diğer davranış ve suçlardan ve dolayısıyla polisten uzak tutmaktadır (İlbars, 2007). Bu çalışmada da kızlarda öne çıkan polis tarafından yakalanma korkusunun, suç işlemenin kızların gözünden toplumda aşağılayıcı ve lekeleyici olarak algılanması ile cinsiyete ilişkin sosyokültürel beklentilerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Madde bağımlılığını önlemede ergenin kendine güveninin, öz-kontrolünün ve benlik saygısının yüksek olması; iletişim, problem çözme, stresle baş etme, karar verme, amaç belirleme, hayır diyebilme, sosyal baskıya dayanma ve baskı altında yardım arama becerisinin bulunması koruyucu faktörler olarak kabul edilmektedir (Guo ve ark., 2015; Seitz ve ark., 2013). Literatür incelendiğinde, madde bağımlılığından korunma ve davranış değişikliğinin geliştirilmesindeki en önemli faktörün öz-etkililik olduğu görülmektedir (Connor ve ark., 2014; Torrecillas ve ark., 2015). Öz-etkililik

(self-efficacy) “bireyin kişisel yeteneklerine olan inancıdır”. Bireylerin başarılı olabilmesi için kendi yeteneklerine inanması ve güvenmesi gerekmektedir (Bandura, 1977; 1989). Üstelik güçlü bir öz- etkililik hissinin, daha sağlıklı olma ve daha iyi sosyal bütünleşme ile ilişkili olduğu savunulmaktadır. Öz-etkililiği yüksek olan bireyler, sağlığa yararlı davranışlara daha fazla yönelme ve bu davranışları sürdürme eğilimindedirler (Bandura, 1989; Easom, 2003; Eliot ve ark., 2006). Bu çalışmada da erkeklerin bağımlılık konusundaki bilgi düzeyleri ve öz-etkililik seviyelerinin kızlardan daha yüksek olması (Tablo 2), madde bağımlılığında korunmada erkek öğrencilerin daha başarılı ve avantajlı olduğunu düşündürmektedir.

Öğrencilerin madde kullanmama nedenleri ile okul türü arasındaki ilişkiye bakıldığında, endüstri meslek lisesine devam eden öğrencilerde madde kullanmama nedenleri içinde sadece polis tarafından yakalanma korkusunun öne çıktığı göze çarpmaktadır (Tablo 3). Türkiye’de ortaöğretim, genel ortaöğretim ile mesleki ve teknik ortaöğretim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Meslek liseleri bunların arasında girilmesi en kolay ve itibarı en düşük olan okullardır (Günbayı & Tokel, 2014). Meslek liselerine kendi tercihiyle veya belirli ölçütlere göre seçilerek giden öğrenci sayısı çok azdır. Bu okullarda eğitim gören öğrenciler, yüksekokul okuma kaygısı taşımayan, kısa sürede bir meslek sahibi olmak isteyen veya ailelerinin isteği üzerine bu okullara yazdırılan bireylerdir (Dönmez & Azizoğlu, 2010). Genel liselere gidebilmek için yeterli ortalamaya ulaşamayan öğrenciler, bir an önce ekonomik hayata başlama isteği ile bu okullara yönelmektedir. Kısacası meslek liselerinde özellikle düşük gelir ve eğitim grubuna mensup, kırsal kökenli, çok çocuklu ailelerin çocukları öğrenim görmektedir (Günbayı & Tokel, 2014). Öğrencilerin günlük gazete okuma, dergi takip etme, sinemaya/tiyatroya gitme, tatil yapma oranları nispeten zayıftır. Bu durum, meslek lisesi öğrencilerinin sosyal ve kültürel bakımdan oldukça sancılı bir tablo içinde bulduklarını da göstermektedir (Kayır ve ark., 2004). Maddi ve manevi yoksunluğa bir tepki olarak riskli davranışlara yönelmeleri ise kolaylıkla suçla itilmelerine yol açmaktadır (Konuk Şener & Ocakçı, 2011). Akkuş ve arkadaşlarınca (2016, 2017) yapılan çalışmalarda, endüstri meslek lisesinde okuyan öğrencilerin sigara, alkol, esrar ve ecstasye kullanma sıklığının diğer okullara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu ortaya konmuştur. Aynı çalışmalarda, endüstri meslek lisesi öğrencileri gibi düşük gelir düzeyine mensup ailelerin çocuklarında madde kullanımına daha sık rastlanmasının, bu öğrencilerin okul başarısının düşük olması, devamsızlık yapmaları, disiplin cezası almaları, madde kullanan arkadaşlarının olması, polisle başlarının derde girmesi ve benzeri durumlarla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Nitekim Millî Eğitim Bakanlığının Türkiye geneline ait geniş çaplı araştırmasında kız meslek, ticaret meslek ve imam hatip liseleri ile genel lise öğretmenlerinin okullarını “oldukça” güvenli bulmasına karşın endüstri meslek lisesi öğretmenlerinin okullarını “orta” düzeyde güvenli bulduğu açığa çıkarılmıştır (EARGED, 2008). Bu çalışmanın da teyit ettiği üzere endüstri meslek lisesinde öğrenim gören öğrencilerin

polise yakalanma korkusu taşımaları, güçlü bir olasılıkla yakın çevrelerinde suçta karışan ve polisle başı derde giren akranlarından kaynaklanmaktadır.

Araştırmada ulaşılan bir diğer bulgu ise, kız meslek lisesi ve Düzce Anadolu lisesinde ölçülen bağımlılık bilgi puanı ile öz-etkililik ölçeğinin toplam puanının, endüstri meslek lisesinde ölçülen değerlerden anlamlı düzeyde daha yüksek olmasıdır. Ülkemizde son yıllarda yasal düzeyde de başlatılan sigara ve alkol ile etkin mücadele kapsamında alkol/sigara-sağlık ilişkisinin ilköğretim seviyesinde müfredata girmesi ve ortaöğretim seviyesinde konunun yoğun konferans vb. etkinliklerle işlenmesi sonucunda öğrencilerin bağımlılık bilgi puanlarının olumlu yönde etkilendiği düşünülmektedir. Ancak endüstri meslek lisesinde ilgili puanların düşük olması, bu okulda okuyan öğrencilerde bahsedilen eğitimlerin başarıya ulaşmadığını göstermektedir. İlaveten öğrencilerin maddi ve manevi yoksunluk içinde olmalarının da öz-etkililikleri üzerinde rol oynadığı sanılmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin madde kullanma nedenleri ile yaş grupları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, ruhsal sorunlardan korktuğu, bağımlı olmaktan korktuğu, dinsel inançlarına ters düştüğü, kendi kontrolünü kaybedeceği, ailesi ve arkadaşları onaylamadığı, pahalı olduğu, bulamayacağını düşündüğü ve ilkelerine aykırı olduğu için madde kullanmayan 14-16 yaş grubundaki bireylerin oranlarının, 17-19 yaş grubundaki bireylerin oranlarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu fark edilmektedir (Tablo 7). Araştırmadaki bir diğer bulgu da madde bağımlısı olmayan 14-16 yaş grubundaki bireylerin bağımlılık bilgi puanlarının, 17-19 yaş grubundakilerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksek olmasıdır (Tablo 8). Ayrıca bu bulgular, 14-16 yaş aralığındaki bireylerin 9. sınıf öğrencisi olması dolayısıyla 9. sınıfta ölçülen bağımlılık bilgi puanının, 10 ve 11. sınıfta ölçülen değerlerden anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmasını da desteklemektedir (Tablo 6).

Orta ergenlik dönemi kızlarda 13-16, erkeklerde ise 14-17 yaşları arasını kapsamaktadır. Bu dönemde bedensel değişim görülür, yoğun cinsel duygular oluşur ve gelişir, gençlik aşkları yaşanır ve akran ilişkileri artar (Gözcü Yavaş, 2012). Ergenler, kendilerini genelde akranlarının gözünden gördükleri için arkadaşlık ve grup büyük önem kazanır. Aileden bağımsız olma çabalarında çelişkili duyguları artar. Hem onlardan uzaklaşma ve bağımsızlaşma isteği hem de onların desteğine ve sevgisine ihtiyaç duyma ikilemi içine girerler (Ekşi, 2011; Ocakçı, 2015). Ergenlikle birlikte soyut düşünme dönemine girilir, bugün ve gelecek arasında bağ kurmaya başlanır, entelektüel merak gelişim gösterir, hayata dair her şeyin bilindiği zannedilir ve her şeye güç yetirme duygusu mevcuttur (Gözcü Yavaş, 2012). Bu çalışma kapsamına alınan 14-16 yaş aralığındaki öğrencilerin bağımlılık bilgi puanının ve madde kullanma nedenlerinin fazla olmasının gelişimsel dönem özelliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca bu durum, ilköğretim

döneminde madde bağımlılığını önlemeye yönelik verilen eğitim ve konferansların etkisinin devam ettiğini göstermektedir. Bu eğitimlerde, madde kullanımının ruhsal sorunlar yaratabileceği ve bu nedenle kontrol kaybı yaşanabileceği gibi sağlığa ilişkin konularda öğrencilerin bilgilendirilmelerinin sonuçlara yansımış olması muhtemeldir. Yapılan çalışmalarda, sigara ve alkol kullanımının yaş ilerledikçe arttığı (Güler ve ark., 2009) ve aynı zamanda üst sınıflara geçildikçe öğrencilerin maddelere karşı olumlu tutum geliştirdikleri bildirilmektedir (Aksoy, 2006). Bu sonuçlar, bağımlılığın önlenmesinde koruyucu-önleyici müdahalelerin ergenlerin bağımlılık yapıcı maddelerle henüz karşılaşmadığı ve bu maddelere karşı olumsuz tutumlarını sürdürdükleri lise öncesi dönemde başlatılmasının önemini kanıtlamaktadır.

Sonuç

Çalışmanın sonuçları öğrencilerin madde kullanmama davranışı üzerinde yaş, cinsiyet, okul türü, öz-etkililik, bağımlılık bilgi düzeyi, aile, akran grupları ve çevrenin önemli olduğunu göstermektedir. Sonuçlar, koruyucu müdahalelerin bireyin cinsiyet ve gelişim aşamasına göre uyarlanıp, birden fazla alanı (akran grupları, aile, okul ortamları) hedeflemesi gerektiğini de ortaya çıkarmıştır.

Öğrencilerin madde kullanmama nedenlerinin güçlendirilmesinin, madde bağımlılığını önleme çalışmalarında yol gösterici bir rolü olacağı öngörülmektedir. Bu doğrultuda ilköğretim dönemine yönelik bireysel, ailesel ve okul özellikleri dikkate alınarak hazırlanmış koruyucu/önleyici müdahaleler planlanmalı ve söz konusu planlar okul yönetimi, aileler ve emniyet yetkilileri arasında sağlanacak sıkı bir iş birliği ile hayata geçirilmelidir. Nihayet, bu çalışmanın ardından yapılması önerilen öğrencilerin madde kullanmama nedenlerini daha derinlemesine değerlendirmeye olanak verecek nitel araştırmalar sayesinde ulaşılabilecek sonuçların, madde bağımlılığına özgü planlanacak koruyucu/önleyici müdahalelerin etkililiği arttırmada büyük yarar sağlayacağı umulmaktadır.

Extended Abstract

Factors Affecting Substance Non-Use Behaviors of High School Students*

Dilek Konuk Şener¹
Düzce University

Dilek Akkuş²
Düzce University

Aysel Karaca³
Düzce University

Şengül Cangür⁴
Düzce University

Abstract

This study was performed to determine the factors affecting the substance non-use behaviors of adolescents. This cross-sectional and correlational study was conducted with 983 students studying at three high schools during the 2015-2016 academic year and who were not using substances. The study was designed by cluster sampling method, and all volunteer students were included in the study. Data were collected using the Personal Information Form, Substance Abuse Information Questionnaire, and Self-Efficacy Scale in Preventing Abuse. Appropriate statistical analyses were used to assess the data. It was determined that 43% of the individuals not using substances were females and 57% were males. When the reasons for their non-use were examined in terms of sex, type of school, class, age group, addiction information score, and self-efficacy, statistically significant differences were seen between groups ($p < .05$). It was determined that students abstained from using substances because they were afraid of becoming addicted and of suffering psychological and physical problems, because addiction contradicted their beliefs, their families did not approve of such use, they did not want to associate with individuals who used addictive substances, and their friends did not use such substances, because substance use was expensive, contradicted their principles, and led to a loss of energy, ambition, and control, and because they were afraid of being caught by the police.

Keywords

Adolescent • Nursing • Reasons for non-use • Substance abuse • Self-efficacy

* This is an extended abstract of the paper entitled "Lise Öğrencilerinin Madde Kullanmama Davranışlarını Etkileyen Faktörler" published in Addicta: The Turkish Journal on Addictions.

Manuscript Received: August 17, 2017 / **Accepted:** March 4, 2018 / **OnlineFirst:** April 30, 2018.

1 **Correspondence to:** Dilek Konuk Şener, Department of Nursing, Faculty of Health Sciences, Düzce University, Düzce 81250 Turkey. Email: dilekkonuk@duzce.edu.tr

2 Department of Nursing, Faculty of Health Sciences, Düzce University, Düzce 81250 Turkey. Email: dilekakkus@duzce.edu.tr

3 Department of Nursing, Faculty of Health Sciences, Düzce University, Düzce 81250 Turkey. Email: ayselkaraca@duzce.edu.tr

4 Department of Biostatistics and Medical Informatics, Faculty of Medicine, Düzce University, Düzce 81250 Turkey. Email: sengulcangur@duzce.edu.tr

To cite this article: Konuk Şener, D., Akkuş, D., Karaca, A., & Cangür, Ş. (2018). Factors affecting substance non-use behaviors of high school students. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5, 405-429. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.3.0024>

Addictive substance abuse, a risky behavior among adolescents, is a common problem globally (Kann et al., 2014; Marschall-Lévesque et al., 2014). Individual and environmental risk factors and protective factors should be investigated to determine the reasons for substance abuse in adolescents (Albayrak & Balci, 2014). Some studies emphasize adolescents' reasons for not using addictive substances. Based on the results of these studies, adolescents do not use addictive substances because of the potential harm to human health (Koca & Oğuzöncül, 2015; Küçükkavruk, 2002; Piriñçi & Erdem, 2004), because their religion considers it a sin (Hemphill et al., 2011; Piriñçi & Erdem, 2004; Razali & Kliewer, 2015), or because it can affect their academic success (Razali & Kliewer, 2015).

A multidisciplinary team approach is necessary to fight against addictive substance use and dependency effectively (Albayrak & Balci, 2014). Prevention of harmful habits such as substance abuse should be the primary goal of nurses working in the units where care service is offered to a healthy population, such as in schools, in workplace nursing, and in community health centers. Nurses in these units can take the initiative to evaluate each person they serve and their families in terms of substance abuse risk, identify individuals who display potential for risk, and avoid those risks (Asi-Karakas & Ersöğütçü, 2016). Nurses can develop plans for treatment and rehabilitation of adolescents who have a diagnosis of substance abuse and, if necessary, refer their families to the relevant health institutions. In this context, having knowledge of adolescents whose behaviors do not include using addictive substances will guide nurses in the prevention and treatment process of substance abuse in other adolescents. Most studies of substance abuse have focused on substance abuse frequency and the identification of groups at risk. There have been no studies conducted in Turkey to determine behavior of adolescents who do not use addictive substances. Therefore, this study aims to determine the factors that affect behavior among those adolescents who do not use addictive substances.

Method

The population of this cross-sectional and relational study consisted of high school students who were educated in the 2015–2016 academic year in the Düzce province center in Turkey. There are 18 public and 9 private high schools in Düzce and a total of 19,908 students (9,517 female, 10,292 male). A disproportionate cluster sampling method was used to select the study sample of 983 students who did not use addictive substances, who voluntarily agreed to participate in the study, and who filled out the relevant data collection forms completely.

Research data were collected using a personal information form, a questionnaire on substance abuse, and the Self-Efficacy in Protecting from Substance Dependence Scale. The IBM SPSS 22 program was used for statistical evaluations: $p < 0.05$ was considered statistically significant. The normality and variance homogeneity

assumptions of quantitative variables were examined using the Kolmogorov-Smirnov and Levine tests, respectively. The Kruskal-Wallis (post-hoc Dunn test) and Mann-Whitney U tests were used to compare quantitative variables (i.e., dependency knowledge score, total, and subscale self-efficacy scores) of the groups organized according to participating students' socio-demographic characteristics. Chi-square (post-hoc Bonferroni adjusted method) and binomial tests were used to compare the ratios of the students' reasons for not using addictive substances.

Results

The students' reasons for not using addictive substances were examined in terms of gender, school type, age group, addiction information score, and self-efficacy. The ratios of the male students who did not use addictive substances because of fear of having mental disorders ($p = .001$), physical discomfort caused by substance use ($p = .003$), fear of becoming addicted ($p = .001$), contradicting their religious beliefs ($p = .001$), family disapproval ($p = .031$), not wanting to be with addictive substance users ($p = .001$), having no friends who used an addictive substance ($p = .001$), cost of using those substances ($p = .003$), and that those substances contradict their principles ($p < .001$) were found to be significantly higher than those of the female students. Only the ratio of the female students who did not use addictive substances because of fear of being caught by the police was found to be significantly higher than those of the male students ($p = .001$).

Table 1
Distribution of Students' Reasons for not Using Substance by Gender (n = 983)

	Gender ^a					
	Female		Male		Total	
	n	%	n	%	N	%
Fear of suffering mental disorders	98	39.7	149 [€]	60.3	247	0.25
Concern for physical discomfort	48	36.6	83 [€]	63.4	131	0.13
Fear of being caught by the police	39*	73.6	14	26.4	53	0.05
Fear of becoming addicted	150	41.4	212 [€]	58.6	362	0.37
Contradictory to religious beliefs	129	40.6	189 [€]	59.4	318	0.32
Leading to loss of energy and ambition	53	58.9	37	41.1	90	0.09
Losing self-control	71	42.3	97	57.7	168	0.17
Uninteresting	44	44.4	55	55.6	99	0.10
Family disapproval	94	42.5	127 [€]	57.5	221	0.22
Friend disapproval	36	53.7	31	46.3	67	0.07
Not wanting to be with addictive substance users	65	40.4	96 [€]	59.6	161	0.16
No friends who use an addictive substance	22	30.1	51 [€]	69.9	73	0.07
Being expensive	17	29.8	40 [€]	70.2	57	0.06
Being unable to find	8	34.8	15	65.2	23	0.02
Being against their principles	108	34.1	209 [€]	65.9	317	0.32
Other reasons	34	54.8	28	45.2	62	0.06

j: Binomial test, €: $p < .05$ and significantly higher percentage value.

The ratios of the students who did not use addictive substances because of fear of suffering a mental disorders ($p = .003$), physical discomfort being caused by substance use ($p = .006$), fear of being caught by the police ($p < .001$), fear of becoming addicted ($p = .001$), contradiction with religious beliefs ($p = .001$), loss of energy and ambition caused by substance use ($p < .001$), not wanting to lose self-control ($p < .001$), family disapproval ($p = .001$), not wanting to be with addictive substance users ($p = .001$), having no friends who use an addictive substance ($p = .001$), its high cost ($p = .001$), contradiction of their principles ($p < .001$), and other reasons ($p = .007$) were found to be significantly different according to school types.

Table 2
Distribution of Students' Reasons for not Using Substance by School Type ($n = 983$)

	School Type ^e							
	Girls'		Industrial		Düzce		Total	
	Vocational H.S.	Vocational H.G.	Anatolian H.S.	Total	n	%	n	%
Fear of suffering mental disorders ^{*&}	96	38.9	57	23.1	94	38.1	247	0.25
Causing physical discomfort ^{*S}	61	46.6	35	26.7	35	26.7	131	0.13
Fear of being caught by the police ^{*&}	1	1.9	32	60.4	20	37.7	53	0.05
Fear of becoming addicted ^{&S}	100	27.6	92	25.4	170	47.0	362	0.37
Contradictory to religious beliefs ^{*&}	123	38.7	75	23.6	120	37.7	318	0.32
Leading to loss of energy and ambition ^{*S}	10	11.1	35	38.9	45	50.0	90	0.09
Losing self-control ^{&S}	48	28.6	38	22.6	82	48.8	168	0.17
Unamusing	40	40.4	31	31.3	28	28.3	99	0.10
Family disapproval ^{&S}	63	28.5	57	25.8	101	45.7	221	0.22
Friend disapproval	21	31.3	25	37.3	21	31.3	67	0.07
Not wanting to be with substance users ^{&S}	47	29.2	38	23.6	76	47.2	161	0.16
No friends who use an addictive substance ^S	38	52.1	22	30.1	13	17.8	73	0.07
Being expensive ^{*S}	35	61.4	14	24.6	8	14.0	57	0.06
Being unable to find	8	34.8	6	26.1	9	39.1	23	0.02
Being against the principles ^{*&}	131	41.3	43	13.6	143	45.1	317	0.32
Other reasons ^{&}	0	0.0	20	32.3	42	67.7	62	0.06

j: Chi-square test (post hoc Bonferroni adjusted method), *: For girls' vocational high school-industrial vocational high school $p < .05$, &: For industrial vocational high school-Düzce Anatolian high school $p < .05$, S: For girls' vocational high school-Düzce Anatolian high school $p < .05$.

The ratios of 14 to 16 year old students who did not use addictive substances for fear of suffering mental disorders ($p = .001$), fear of getting caught by the police ($p < .040$), contradiction with religious beliefs ($p = .001$), not wanting to lose self-control ($p < .0017$), family disapproval ($p = .001$), friend disapproval ($p = .001$), its cost ($p < .001$), being unable to find such substances ($p = .011$), and contradiction with personal principles ($p < .033$) were found to be significantly higher than those of the students aged between 17 and 19 ($p < .05$).

The ratios of the students who did not use addictive substances because of fear of becoming addicted ($p = .001$), being unable to find sources of those substances ($p = .009$), and contradictions with personal principles ($p < .001$) were found to be significantly different by grade or class ($p < .05$), whereas no significant difference was found between the students who did not use substances for other reasons by grade or class ($p > .05$).

Discussion

This study determined that male students did not use addictive substances because of fear of having mental and physical problems, fear of becoming addicted, contradictions to their religious beliefs, family disapproval, not wanting to be with people who abuse substances, not having friends who use addictive substances, the cost of those substances, and the use of such substance being contradictory to their principles. Female students, however, did not use addictive substances only because of fear of being caught by the police. The study results are similar to the results of other studies on this subject. [Koca and Oğuzöncül \(2015\)](#) and [Pirinçi and Erdem \(2004\)](#) found that students did not use addictive substances because of the potential harm to their health caused by substance use and because they considered addictive substance use as a sin based on their religious beliefs.

Parents, siblings, and friends are powerful determinants of adolescents' behavior as to whether they will or will not use addictive substances ([Alikaşifoğlu, 2005](#)). Studies determined a strong relationship ($r=0.43-0.60$) between current and future substance abuse in adolescents and their status of having close friends who abused addictive substances ([Allen et al., 2003](#); [Branstetter et al., 2011](#); [Marschall-Lévesque et al., 2014](#); [Simons-Morton, 2004](#)). The present study found that the status of having friends who do not abuse addictive substances was very influential, especially on male students' behavior of not abusing substances.

Previous studies with adolescents showed that male students had higher rates of substance abuse and substance-abuse related problems than female students. However, recent studies revealed the exact opposite of that result, stating that the rate of substance abuse in female adolescents has been increasing rapidly, and that they use more harmful substances than male adolescents ([Landsverk & Reid, 2013](#); [Mitchell et al., 2016](#); [Schinke et al., 2008](#)). Despite the present increase in substance abuse, women still want to avoid involvement with the police and the justice system than do men and so commit fewer crimes ([Hodgins et al., 2014](#); [Mitchell et al., 2016](#)). This study suggests that the female students' fear of being caught by the police arises from sociocultural expectations from the female gender and through perception of females' committing crime as a humiliating and stigmatizing phenomenon in society.

This study determined that industrial vocational high school students did not use substances only for fear of being caught by the police. Secondary education in Turkey is divided into two types: (i) general secondary education and (ii) vocational and technical education. Vocational schools are the schools easiest to enter and have the worst reputation among Turkish secondary education institutions (Günbayı & Tokel, 2014). Akkuş et al. (2016; 2017) found that the frequency of smoking and abusing alcohol, marijuana, and ecstasy among students in industrial vocational schools was significantly higher than that among students from general secondary education schools.

The fact that the students aged 14 to 16 years received higher addiction information scores and had more reasons for not using addictive substances is thought to arise from their developmental period. This result also shows that the effects of education and conferences on prevention of substance dependence in primary education should continue during the first years of secondary education.

Kaynakça/References

- Akkuş, D., Karaca, A., Konuk Şener, D. & Ankaralı, A. (2016). Lise öğrencileri arasında madde kullanım sıklığı ve etkileyen faktörler. *Bağımlılık Dergisi*, 17(4), 139–152.
- Akkuş, D., Karaca, A., Konuk Şener, D. & Ankaralı, A. (2017). Lise öğrencileri arasında sigara ve alkol kullanma sıklığı ve etkileyen faktörler. *Anadolu Kliniği*, 22(1), 36–45.
- Aksoy, K. (2006). *Lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutumları ve bu tutumlara etki eden değişkenlerin incelenmesi (Malatya ili örneği)* (Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Albayrak, S. & Balci, S. (2014). Gençlerde madde bağımlılığı ve önlenmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 11(2), 30–37.
- Alikaşifoğlu, M. (2005). Madde kullanımı risk faktörleri ve koruyucu faktörler. *Adolesan Sağlığı Sempozyum Dizisi*, 43, 73–83.
- Allen, M., Donohue, W. A., Griffin, A., Ryan, D., & Turner, M. M. M. (2003). Comparing the influence of parents and peers on the choice to use drugs a meta-analytic summary of the literature. *Criminal Justice and Behavior*, 30(2), 163–186.
- Asi Karakaş, S. & Ersöğütçü, F. (2016). Madde bağımlılığı ve hemşirelik. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 3(2), 133–139.
- Ball, J. W., Bindler, R. C., & Cowen, K. J. (2010). *Child health nursing: Partnering with children & families* (2nd ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavior change. *Psychological Review*, 84(2), 191–215.
- Bandura, A. (1989). Human agency in social cognitive theory. *American Psychologist*, 44(9), 1175–1184.
- Branstetter, S. A., Low, S., & Furman, W. (2011). The influence of parents and friends on adolescent substance use: A multidimensional approach. *Journal of Substance Use*, 16(2), 150–160. <http://dx.doi.org/10.3109/14659891.2010.519421>
- Bulduk, S., & Erdogan, S. (2012). Sexual risk reduction among Turkish university students. *Journal of the Association of Nurses in AIDS Care*, 23(3), 233–243.

- Chitwood, D. D., Weiss, M. L., & Leukefeld, C. G. (2008). A systematic review of recent literature on religiosity and substance use. *Journal of Drug Issues, 38*, 653–688.
- Connor, J. P., Gullo, M. J., Feeney, G. F., Kavanagh, D. J., & Young, R. M. (2014). The relationship between cannabis outcome expectancies and cannabis refusal self-efficacy in a treatment population. *Addiction, 109*(1), 111–119. <http://dx.doi.org/10.1111/add.12366>
- Dilbaz, N. (2013). *Madde kullanım riski ve madde bağımlılığında korunma*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Eğitim Programı.
- Dönmez, F. & Azizoğlu, N. (2010). Meslek liselerindeki öğrencilerin bilimsel süreç beceri düzeylerinin incelenmesi: Balıkesir örneği. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 4*(2), 79–109.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi. (2008). *Öğretmenlerin şiddet konusundaki bilgileri, gözlemleri, değerlendirmeleri ve çözüm önerileri*. Ankara: Yazar.
- Easom, L. R. (2003). Concepts in health promotion. Perceived self-efficacy and barriers in older adults. *Journal of Gerontol Nursing, 29*(5), 11–19.
- Eker, F., Akkus, D. & Kapısız, Ö. (2013). Ergenler için Madde Bağımlılığında Korunma Öz-Yeterlik Ölçeği'nin geliştirilmesi ve psikometrik değerlendirilmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 4*(1), 7–12.
- Ekşi, A. (2011). *Ben hasta değilim. Çocuk sağlığı ve hastalıklarının psikososyal yönü*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Elliott, J. O., Jacobson, M., & Seals, B. (2006). Self-efficacy, knowledge, health beliefs, quality of life and stigma in relation to osteoprotective behaviors in epilepsy. *Epilepsy & Behavior, 9*, 478–491. <http://dx.doi.org/10.1016/j.yebeh.2006.07.007>
- Emiroğlu, O. N. (2002). Deneysel tasarımlar. İ. Erefe (Ed.), *Hemşirelikte araştırma ilke, süreç ve yöntemleri* içinde (s. 91–96). Ankara: Odak Ofset.
- Ergene, T., Cok, F., Tumer, A., & Unal, S. (2005). A controlled-study of preventive effects of peer education and single-session lectures on HIV/AIDS knowledge and attitudes among university students in Turkey. *AIDS Education & Prevention, 17*, 268–278. <http://dx.doi.org/10.1521/aeap.17.4.268.66533>
- Ghebreyohans, G., Khalil, E. A. G., Tsige, Z., & Ali, F. (2015). The effect of peer education on peer educators' reproductive health knowledge, attitude, health service use and their personal development. *International Journal of Sciences: Basic and Applied Research, 20*(1), 294–312.
- Gözcü Yavaş, C. Ö. (2012). Orta ve geç ergenlik dönemindeki ergenlerde tutum ve davranış farklılıkları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3*(2), 113–138.
- Guo, G., Li, Y., Owen, C., Wang, H., & Duncan, G. J. (2015). A natural experiment of peer influences on youth alcohol use. *Social Science Research, 52*, 193–207. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ssresearch.2015.01.002>
- Güler, N., Güler, G., Ulusoy, H. & Bekar M. (2009). Lise öğrencileri arasında sigara, alkol kullanımı ve intihar düşüncesi sıklığı. *Cumhuriyet Tıp Dergisi, 31*(4), 340–345.
- Günbayı, İ. & Tokel, A. (2014). Teknik ve meslek liselerinde meslek derslerinin etkililiğine ilişkin yönetici, öğretmen ve öğrenci görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 3*(4), 59–73.
- Hemphill, S. A., Heerde, J. A., Herrenkohl, T. I., Patton, G. C., Toumbourou, J. W., & Catalano, R. F. (2011). Risk and protective factors for adolescent substance use in Washington State, the United States and Victoria, Australia: A longitudinal study. *Journal of Adolescent Health, 49*, 312–320. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jadohealth.2010.12.017>

- Hodgins, S., Lovenhag, S., Rehn, M., & Nilsson, K. W. (2014). A 5-year follow-up study of adolescents who sought treatment for substance misuse in Sweden. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 23, 347–360.
- İlbars, Z. (2007). Suç antropolojisi: Kadın ve suç. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 22, 1–13.
- Kann, L., Kinchen, S., Shanklin, S. L., Flint, K. H., Kawkins, J., Harris, W. A., ... Centers for Disease Control and Prevention. (2014). Youth risk behavior surveillance—United States, 2013. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 63, 1–168.
- Karatay, G. & Kubilay, G. (2004). Sosyoekonomik düzeyi farklı iki lisede madde kullanma durumu ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 1(2), 57–70.
- Kayır, Ö., Kılıç, H., Erdek, D., Erdek, M., Dev, D. & Kocataş, B. (2004). *Meslek liseleri araştırması*. Ankara. <https://yzstrateji.com/dokumanlar/MESLEKIEGITIM-RAPOR.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Koca, B. & Oğuzöncül, A. F. (2015). İnönü Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin sigara, alkol, madde kullanımı, madde kullanımına etki eden etmenler ve aileden aldıkları sosyal desteğin etkisi. *Kocaeli Tıp Dergisi*, 4(2), 4–13. <http://dx.doi.org/10.5336/nurses.2015-46630>
- Konuk Şener, D. & Ocaççı, A. (2014). Yoksulluğun çocuk sağlığı üzerine çok boyutlu etkileri. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 13(1), 57–68.
- Küçükkavruk E. (2002). *Atatürk Sağlık Yüksekokulunda okuyan öğrencilerin sigara içme sıklığı ve bunu etkileyen faktörler* (Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Landsverk, J., & Reid, J. B. (2013). Introduction to evidence-based interventions for girls: From prevention to treatment. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 22(5), 365–369. <http://dx.doi.org/10.1080/1067828X.2013.788875>
- Mahat, G., Scoloveno, M. A., Ann, M., Leon, T. D., & Frenkel, J. (2008). Preliminary evidence of an adolescent HIV/AIDS peer education program. *Journal of Pediatric Nursing*, 23(5), 358–363. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jpedn.2007.12.007>
- Marschall-Lévesque, S., Castellanos-Ryan, N., Vitaro, F., & Séguin, J. R. (2014). Moderators of the association between peer and target adolescent substance use. *Addictive Behaviors*, 39(1), 48–70. <http://dx.doi.org/10.1016/j.addbeh.2013.09.025>
- Mitchell P. F., Kutin, J. J., Daley, K., Best, D., & Bruun, A. J. (2016). Gender differences in psychosocial complexity for a cohort of adolescents attending youth-specific substance abuse services. *Children and Youth Services Review*, 68, 34–43. <http://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.06.016>
- Ocaççı, A. F. (2015). Ergenlik dönemi özellikleri. A. F. Ocaççı & F. Üstüner Top (Ed.), *Yetişkinliğe bir adım kala ergen sağlığı* içinde (s. 1–7). Ankara: Göktuğ Basım ve Yayın Dağıtım.
- Osborn, L. M., Dewitt, T. G., First, L. R., & Zenel, J. A. (2011). Adolescent care. In M. Yurdakök (Ed.), *Pediatrics* (pp. 1494–1641). Istanbul: Gunes Publishing.
- Ögel, K. (2005). Madde kullanım bozuklukları epidemiyolojisi. *Türkiye Klinikleri*, 1(47), 61–64.
- Pirinççi, E. & Erdem, R. (2004). Fırat Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin alkol kullanma alışkanlıkları. *Atatürk Üniversitesi Tıp Dergisi*, 36, 71–76.
- Razali, M. M., & Kliewer, W. (2015). Risk and protective factors for recreational and hard drug use among Malaysian adolescents and young adults. *Addictive Behaviors*, 50, 149–156. <http://dx.doi.org/10.1016/j.addbeh.2015.06.022>

- Ryzin, M. J., Fosco, G. M., & Dishion, T. J. (2012). Family and peer predictors of substance use from early adolescence to early adulthood: An 11-year prospective analysis. *Addictive Behaviors, 37*, 1314–1324. <http://dx.doi.org/10.1016/j.addbeh.2012.06.020>
- Seitz, C. M., Wyrick, D. L., Orsini, M. M., Milroy, J. J., & Fearnow-Kenney, M. (2013). Coverage of adolescent substance use prevention in state frameworks for health education: 10 year follow-up. *Journal of School Health, 83*(1), 53–60. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1746-1561.2012.00747.x>
- Schinke, S. P. Fang, L., & Cole, K. C. A. (2008). Substance use among early adolescent girls: Risk and protective factors. *Journal of Adolescent Health, 43*, 191–194. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.12.014>
- Simons-Morton, B. (2004). Prospective association of peer influence, school engagement, drinking expectancies, and parent expectations with drinking initiation among sixth graders. *Addictive Behaviors, 29*(2), 299–309.
- Torrecillas, F. L., Cobo, M. A. T., Delgado P., & Ucles, I. R. (2015). Predictive capacity of self-efficacy in drug dependence and substance abuse treatment. *Journal of Psychology and Clinical Psychiatry, 2*(3), 1–7. <http://dx.doi.org/10.15406/jpcpy.2015.02.00073>
- Youth Peer Education Network. (2004). *Peer education training and trainers manual*. Retrieved from <http://ft.ee/admin/upload/files/Peer%20education%20training%20materials%202003%20eng.pdf>